

**Nova pornografia i
canvis en les relacions
interpersonals.
Balears front Espanya**

**LLUÍS BALLESTER BRAGE
CARMEN ORTE SOCIA
ROSARIO POZO GORDALIZA
RED JÓVENES E INCLUSIÓN**

Lluís Ballester Brage

Professor de la UIB. De 1988 a 1996 va ser responsable del Departament de Planificació i Estudis de l'Àrea de Benestar Social i Sanitat de Consell de Mallorca.

Des de 1997 és professor de Mètodes d'Investigació a la Facultat d'Educació. De 2011 a 2017 ha estat director del Màster Universitari en Intervenció Socioeducativa amb Menors i Família. Membre del Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (GIFES). Codirector, juntament amb la professora Carmen Orte, dels cursos d'Especialista Universitari sobre Prevenció del conflicte Juvenil. Membre de la comissió permanent de la Red de Jóvenes e Inclusión Social, formada per 5 universitats i 8 entitats socials de l'Estat.

Carmen Orte Socias

Llicenciada en Psicologia, doctora en Educació. Catedràtica d'Universitat amb dues dècades de docència a la Universitat de les Illes Balears (UIB). IP dels programes de prevenció familiar: <<http://competenciafamiliar.uib.es>>. Va crear la Universitat Oberta per a Majors (UOM) a la UIB, el 1997-1998, i en va ser la directora fins a juliol de 2013. Investigadora principal del Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (GIFES). Director de la Càtedra d'Atenció a la Dependència i de l'Anuari de l'Envel·liment, fins a 2018. Directora de la International Senior Summer University. Directora del Màster Universitari d'Intervenció Socioeducativa sobre Menors i Família (MISO) el curs 2017-2018. Directora del Laboratori de Recerca sobre Modalitats Familiars i de Convivència (LIFAC). Des de juliol de 2018 és la directora de l'IMSESO, amb seu a Madrid.

Rosario Pozo Gordaliza

Doctora Europea en Sociologia per la UGR (2011), diplomada en Educació social (UVA) i Llicenciada en Psicopedagogia (ULE) amb diverses especialitzacions de Màster en problemes socials, metodologia d'investigació social qualitativa, etnicitat i gènere a nivell nacional i internacional. Ha estat becària i contractada FPU (Programa de formació de personal investigador) del MEC al Departament de sociologia de la UGR (2004-2009). Des de l'any 2009 fins al 2011 va treballar en projectes de cooperació internacional, consultoria i investigació social en l'AECID i en diverses ONG en el sud-est asiàtic. En l'actualitat és contractada doctora i membre del grup de recerca GIFES (Grup d'Investigació i formació educativa i social) de la UIB.

Red Jóvenes e Inclusión

Jóvenes e inclusión és una xarxa d'organitzacions especialitzades en el suport a la infància i la joventut que es proposa facilitar la inclusió social d'infants en situació de risc i/o dificultat. Per aconseguir-ho, aposta per la recerca i la innovació, incorporant la cultura de la millora contínua en les entitats que treballen amb els i les joves, i posant el coneixement al servei de les administracions públiques per incidir en el desenvolupament de polítiques de suport a la joventut en situació de vulnerabilitat. Des d'un enfocament col·laboratiu, aquesta aliança neix per generar un major impacte i millorar el treball amb joves en dificultat social, tant amb menors en situació vulnerable com amb adults extutelats.

Creada l'any 2012, aquesta organització comprèn actualment set comunitats autònomes, cada una de les quals representada per una de les organitzacions membre: Andalusia (Inserta Andalucía), Aragó (FAIM), Castella-la Manxa (Associació Vasija), Castella i Lleó (ASECAL), Catalunya (Associació Educativa Itaca), Galícia (Igaxes), Illes Balears (Fundació Natxaret).

Més informació: <http://joveneseinclusion.org/>

Resum

INTRODUCCIÓ | La nova pornografia, distribuïda per Internet, té un impacte cada vegada més rellevant en les relacions interpersonals dels adolescents i els joves. La seva presència s'ha normalitzat per a la majoria de la població occidental, especialment per a la població masculina, i ha augmentat l'oferta i la demanda. El seu consum no ha deixat d'augmentar i ha generat efectes importants en els consumidors habituals.

OBJECTIUS | Determinar les dimensions i característiques dels impactes de la nova pornografia sobre els adolescents i joves a Espanya (una selecció de comunitats autònomes), comprovant les similituds i diferències del patró observat a l'Estat i la realitat de les Illes Balears.

MÈTODE | Enquesta, amb una mostra probabilística representativa de la població (N = 2.457), realitzada al llarg de 2018 en set comunitats de l'Estat, a partir de la xarxa Joves i Inclusió Social.

RESULTATS | Les edats d'inici del consum de pornografia són molt reduïdes (8 anys). La familiaritat amb les pantalles i amb les recerques a Internet han facilitat aquesta situació. Els homes són els grans consumidors de la pornografia. Els impactes de la pornografia són molt més importants en els homes que en les dones, tant per la freqüència d'ús com pels efectes cercats (masturbació) o per les conseqüències sobre les relacions interpersonals. El consum de pornografia produeix impactes destacats sobre la imatge dels homes i les dones, així com un augment de la vulnerabilitat a les pràctiques no normatives o de risc (consum de prostitució). S'ha pogut comprovar com el consum de pornografia produeix un augment de la vulnerabilitat a les pràctiques no normatives o de risc.

Paraules clau

Nova pornografia / Relacions interpersonals / Sexualitat / Conductes de risc / Joventut.

Resumen

INTRODUCCIÓN | La nueva pornografía, distribuida por internet, tiene un impacto cada vez más relevante en las relaciones interpersonales de los adolescentes y los jóvenes. Su presencia se ha normalizado para la mayoría de la población occidental, especialmente para la población masculina, aumentando la oferta y la demanda. Su consumo no ha dejado de aumentar, generando efectos importantes en los consumidores habituales.

OBJETIVOS | Determinar las dimensiones y características de los impactos de la nueva pornografía sobre los adolescentes y jóvenes en España (una selección de comunidades autónomas), comprobando las similitudes y diferencias del patrón observado en el Estado y la realidad de las Islas Baleares.

MÉTODO | Encuesta, con una muestra probabilística representativa de la población (N = 2.457), realizada a lo largo de 2018 en siete comunidades del Estado, a partir de la red Jóvenes e Inclusión Social.

RESULTADOS | Las edades de inicio del consumo de pornografía son muy reducidas (8 años). La familiaridad con las pantallas y con las búsquedas en internet han facilitado esta situación. Los hombres son los grandes consumidores de la pornografía. Los impactos de la pornografía son mucho más importantes en los hombres que en las mujeres, tanto por la frecuencia de uso como por los efectos buscados (masturbación) o por las consecuencias sobre las relaciones interpersonales. El consumo de pornografía produce impactos destacados sobre la imagen de los hombres y las mujeres, así como un aumento de la vulnerabilidad a las prácticas no normativas o de riesgo (consumo de prostitución). Se ha podido comprobar cómo el consumo de pornografía produce un aumento de la vulnerabilidad a las prácticas no normativas o de riesgo.

Palabras clave

Nueva pornografía / Relaciones interpersonales / Sexualidad / Conductas de riesgo / Juventud.

Introducció. Relacions interpersonals, sexualitat i nova pornografia¹

La sexualitat és l'expressió, al llarg de tota la vida, de la naturalesa biològica dels éssers humans, així com dels determinants psicològics, afectius, emocionals i socials. La interacció entre aquests factors és present en el comportament sexual. La sexualitat és el resultat d'un complex procés evolutiu permanent, sent l'adolescència una de les etapes en què es consolida la identitat sexual que s'ha construït en la infància. El procés de definició de la identitat sexual s'inicia en la infància i té com a meta i repte la integració plaent de factors cognitius, emocionals i socials. En aquest procés, les influències externes són molt diverses, però algunes d'aquestes influències són tan noves i poderoses com Internet i la nova pornografia.

No es pot negar l'impacte que té sobre les conductes sexuals, així com sobre les relacions de gènere, la «nova pornografia» distribuïda per Internet (Peter & Valkenburg, 2016). La familiaritat amb pràctiques de risc, la descontextualització de la sexualitat, la immediatesa, la simplificació de les relacions interpersonals, així com la vinculació amb noves modalitats de prostitució, converteixen la nova pornografia en un fenomen d'especial rellevància per a la comprensió de les relacions interpersonals (Döring, 2009; Weitzer, 2010).

La pornografia ha estat objecte de debat des de la seva aparició (Sullivan, McKee, 2015), fa almenys dos mil anys a la Roma imperial. Des de posicions que la defensen com una modalitat de la llibertat d'expressió, fins els qui la critiquen per la seva vinculació a l'explotació del cos de les dones. En els últims anys, s'ha modificat substancialment. No es pot comparar la pornografia convencional amb la nova pornografia. La pornografia convencional es basa en imatges impreses o filmacions, distribuïdes per canals il·legals o per les distribuïdores de revistes, amb venda a *sex-shop* o en comerços de diversos productes (premsa, vídeo, especialment). La dificultat d'accés, així com el cost de les imatges, l'exposició de qui l'adquireix a més d'altres factors en limitaven l'impacte.

La nova pornografia, distribuïda per Internet, modifica la distribució superant les limitacions observades (per exemple, hi poden accedir adolescents sense problema), però també modifica els sistemes de producció i les conseqüències que se'n deriven (Kor, 2014, p. 862). Es pot parlar de «nova pornografia» a partir de cinc notes característiques:

1. **Qualitat d'imatge.** Es basa en filmacions amb millores constants en els nivells de qualitat, abandonant la distribució d'imatges en suports tradicionals (jpg);

2. **Assequible.** L'oferta és majoritàriament gratuïta, encara que es vinculi a empreses capitalistes de dimensions variables i es relacioni directament amb quatre mercats, en expansió en el món d'Internet:

- el de la publicitat;
- el de les filmacions pornogràfiques d'alta qualitat i de pagament (en directe, per encàrrec, seleccionades per catàleg, etc.);
- el dels contactes lliures, i
- el dels contactes pagats (prostitució);

3. **Accessible.** Les dimensions de l'oferta són aparentment il·limitades, amb producció i distribució constant, a gairebé tot el món, de centenars de milers de filmacions, constantment ampliades;²

4. **Sense límit.** Tampoc tenen límit les pràctiques sexuals que es poden observar, des de les més convencionals fins a pràctiques de gran risc o directament il·legals;

5. **Anònima** o amb **intensa interactivitat.** Es poden trobar diversos nivells d'interactivitat, des de la mínima interacció (visualització de filmacions), fins a la relació cara a cara a partir del contacte a distància, en un nou context d'accés a la prostitució, passant per modalitats de diversa implicació.

La nova pornografia es relaciona amb dos fenòmens també vinculats. En primer lloc, amb la misèria sexual que imposa el patriarcat: mentre no es pugui desenvolupar una sexualitat lliure i igualitària, la pornografia seguirà guanyant terreny en l'experiència de la sexualitat. L'altre fenomen és el del capitalisme que penetra en les vides privades. Qui produeix i desenvolupa la indústria pornogràfica? No es tracta d'organitzacions filantròpiques ni de particulars interessats a fer el bé, sinó d'organitzacions molt agressives i que tenen una gran capacitat de fer-se presents en els nous mercats, mitjans per Internet i les tecnologies de la comunicació que han arribat a tot el món.

La nova pornografia té un impacte desconegut i imprevisible des del gran desenvolupament d'Internet, en els últims deu anys. La seva presència s'ha normalitzat per a la majoria de la població occidental, especialment per a la població masculina, i ha augmentat l'oferta i la demanda (D'Orlando, 2011). El seu consum no ha deixat d'augmentar i ha generat addicció en els consumidors habituals (Young, 2008; Reay, Attwood, Gooder, 2013). Encara que el seu potencial addictiu és important, no hi ha evidències científiques completament concloents (Prause, Steele, Staley, Sabatinelli, Hajcak, 2015; Voros, 2009). En qualsevol cas, al marge de l'addicció, no es pot ignorar el seu impacte sobre els consumidors adolescents i sobre les seves relacions interpersonals.

Objectius i hipòtesis

L'estudi se centra en la comprovació de dos objectius complementaris:

- **Objectiu 1.** Determinar les dimensions i característiques dels impactes de la nova pornografia sobre els adolescents i joves a Espanya (una selecció de comunitats autònomes).
- **Objectiu 2.** Comprovar les similituds i diferències del patró observat a l'Estat i la realitat de les Illes Balears.

Els objectius es concreten en les hipòtesis que resumeixen el model explicatiu amb el qual s'ha dissenyat l'enquesta. Es poden formular cinc hipòtesis basades en la literatura científica, enteses com a respostes temptatives a les preguntes sobre l'impacte de la nova pornografia. Les nostres hipòtesis d'investigació, començades a contrastar en diversos estudis (Ballester, Pozo, Orte, 2013; Ballester, Orte, Pozo, 2015 i 2015b), es poden explicar breument:

- **Hipòtesi 1.** Prevalença. D'acord amb la literatura científica, s'espera major prevalença del consum de nova pornografia entre els homes. També s'espera major consum de nova pornografia entre els grups d'edat que fan servir amb més freqüència i durant més temps dels serveis d'Internet, especialment entre adolescents i joves.
- **Hipòtesi 2.** Impacte personal. L'impacte de la nova pornografia és superior en els homes, modificant els seus esquemes perceptius i, a mig termini, els hàbits dels grups de grans consumidors. La nova pornografia pot convertir-se en la font principal d'educació sexual per als adolescents (Albury, 2014; Tallon-Hicks, 2016). Un dels efectes, vinculats a aquest procés de deseducació, és l'amplificació dels estereotips de gènere, la cosificació de la dona. Segons la investigació, realitzada sobre dades dels Estats Units, titulada «The impact of Internet pornography on adolescents: A review of the research» (Owens, Behun, Manning, Reid, 2012), l'exposició de material pornogràfic a la xarxa en edats primerenques és causa i conseqüència de la creença que la dona és un objecte sexual, distorsiona la realitat del que és el sexe i, en homes amb tendència a l'agressivitat sexual, aquesta es veu clarament augmentada (Wright, Tokunaga & Kraus, 2015). A més, incideix en l'autoconcepte i autoestima de tots els adolescents consumidors de pornografia: les noies se senten físicament inferiors a les dones que veuen en els vídeos i els nois dubten de la seva virilitat, pensen que no seran capaços de comportar-se com els personatges que apareixen a la pornografia.

- **Hipòtesi 3.** Impacte interpersonal i social. La nova pornografia modifica les pràctiques sexuals dels grans consumidors, en dues direccions complementàries, la familiaritat amb pràctiques de risc i la demanda a les seves parelles sexuals d'aquestes pràctiques o el consum de prostitució per realitzar-les. Peter i Valkenburg, en un dels més importants estudis sobre adolescents i pornografia (Peter, Valkenburg, 2016), conclouen que la seva revisió dels últims 20 anys d'investigació permetia afirmar que hi ha fortes evidències que l'ús de la pornografia per part de els adolescents condiciona les seves actituds sexuals. Advertien d'una major presència de pràctiques de risc, de la tendència a no fer servir preservatius i a practicar *sexting*: enviar imatges sexuals explícites d'un mateix. L'informe d'Owens, Behun, Manning, Reid (2012) conclou que aquells adolescents que consumeixen pornografia de contingut sexual violent tenen significativament més probabilitats de vincular-se a agressions sexuals.
- **Hipòtesi 4.** La nova pornografia i les opcions que ofereix Internet generen un efecte complementari dels considerats en la segona i tercera hipòtesi, una ritualització de les relacions sexuals. La ritualització de les relacions es basa en la simplificació de les relacions interpersonals, des de formes rituals rígides (amb pautes estrictes d'elevada expectativa i baix risc personal), fins a formes rituals flexibles (amb unes regles de joc que permeten una àmplia varietat de desenvolupaments).

Un exemple de la ritualització s'observa en la transformació de l'accés a la relació sexual, mitjançant l'ús de mediadors de contacte explícit a Internet. El desenvolupament d'una part dels nous rituals de relació s'explica per la important presència de la nova pornografia. Aquesta presència és especialment rellevant entre els homes, a totes les edats, i modifica les relacions, les expectatives, els criteris per avaluar-les, les modalitats de les pràctiques sexuals desitjades i altres aspectes de les relacions interpersonals. Un efecte de la mateixa ritualització és la legitimació de determinades pràctiques relatives a la sexualitat³ (Osborne, Guasch, 2003).

- **Hipòtesi 5.** Escalada de conducta. La pornografia té intencions propagandistes, amb el suport d'un important aparell de màrqueting. És la porta d'accés a diversos mercats, tal com s'ha dit; és a dir, la pornografia té una funció d'incitació a la conducta, d'autosatisfacció o de relació interpersonal. No obstant això, una part de les pràctiques implicades poden superar el marc de les relacions igualitàries, consentides i agradables. S'han identificat dues possibles escalades de conducta: l'aparició de modalitats de violència en les relacions interpersonals i l'accés a la prostitució, per donar sortida a conductes impracticables consensualment amb les parelles.

Mètode

La contrastació de les hipòtesis requereix un tractament amb una mostra probabilística representativa de la població, tal com s'ha realitzat al llarg de 2018 en set comunitats de l'Estat, a partir de la xarxa Joves i Inclusió Social (<http://joveneseinclusion.org/>).

Població i mostra. S'ha centrat en la població jove, entre 16 i 29 anys, de l'Estat. Per realitzar la mostra empírica, atesa la impossibilitat de disposar de mostres representatives en cadascuna de les comunitats autònomes, s'ha realitzat una selecció de les comunitats més representatives. Inicialment es van seleccionar les següents: Andalusia, Aragó, Balears, Castella i Lleó, Castella-la Manxa, Catalunya, Comunitat Valenciana, Galícia, Madrid i País Basc. S'han confirmat les mostres representatives per a set comunitats, sent impossible completar-les a Madrid, País Basc i València. Les comunitats incloses representen 25.526.018 h., és a dir, el 54,81 % de la població de l'Estat. A la mostra hi ha comunitats de totes les zones i característiques de l'Estat (Mediterrani, nord, centre, sud, est i oest), considerant grans zones urbanes (Barcelona, Saragossa, Vigo, Palma, Valladolid, Sevilla, Màlaga i altres), així com poblacions de mida mitjana i municipis de menors dimensions.

La mostra es va seleccionar aleatòriament en un 58 % dels subjectes, realitzant-se per quotes en un 35 % dels casos, per aconseguir l'equilibri per grups (identitat de gènere, estudiants-treballadors, urbà-rural). Només una petita part de la mostra (7 %) es va basar en autoselecció.

Instrument. Al marge d'altres estudis que completen la investigació, es va dissenyar i va aplicar una enquesta web. Es va realitzar l'anàlisi basada en enquesta a joves de dos grups (sempre entre 16-29 anys): estudiants (batxillerat-FP, universitaris de 1r curs); joves treballadors. Per evitar el biaix de selecció dels subjectes, es va treballar amb enquestadors de la xarxa Joves i Inclusió, els quals van controlar la realització en cadascuna de les comunitats autònomes, facilitant l'equilibri de la mostra.

Treball de camp. Es va realitzar a tot l'Estat al llarg dels mesos de maig i juny de 2018. Es van realitzar les últimes operacions d'equilibri entre el 2 i el 10 de juliol de 2018. Procediment d'anàlisi. S'ha tractat la mostra amb SPSS 25 per a Mac OS. Inicialment s'han realitzat les anàlisis descriptives bàsiques, presentades en aquest article. Els contrastos d'hipòtesis s'han preparat per a l'informe del conjunt de la investigació.

Resultats

La grandària de la mostra empírica total es va completar amb 2.457 enquestes (marge d'error, per a dades globals = 2,02; nivell de confiança: 2 sigmes; $p = q$). La mostra de Balears consta de 363 enquestes vàlides (marge d'error, per a dades globals = 5,02; nivell de confiança: 2 sigmes; $p = 35 \%$, segons el model estatal).

Les edats dels enquestats, per al conjunt de la mostra, van de 16 a 21 anys, igual que a la mostra de Balears. Pel que fa a la mitjana estatal és de 21,27 (DE = 3,161), la de Balears és de 2,48 anys (DE = 3,691). Com es pot veure al quadre 1, hi ha una major representació del grup més jove, entre

16 i 22 anys. Aquesta diferència no afecta l'anàlisi, ja que cada una de les submostres d'edat disposen d'excel·lent representativitat.

La mostra empírica es va poder mantenir equilibrada per la identitat sexual i de gènere amb un marge màxim d'un 55-40 %, reservant un màxim del 5 % per a altres identitats. Aquesta qüestió es plantejava de manera oberta, per tal de poder captar tota la variabilitat de les opcions que es volguessin expressar. L'estructura de les opcions és molt similar a les Balears i a les sis comunitats amb les quals es fa la comparativa.

Quadre 1. Edat

		Comparativa Balears - altres CA		
		Illes Balears	6 CA de l'Estat	Total
De 16 a 22 anys	Nombre	211	1.363	1.574
	%	58,1%	65,1%	64,1%
De 23 a 29 anys	Nombre	152	731	883
	%	41,9%	34,9%	35,9%
Total	Nombre	363	2.094	2.457
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Quadre 2. Identitat sexual i de gènere

		Comparativa Balears - altres CA		
		Illes Balears	6 CA de l'Estat	Total
Masculí	Nombre	180	994	1.174
	%	49,6%	47,5%	47,8%
Femení	Nombre	181	1.068	1.249
	%	49,9%	51,0%	50,8%
Altres (Cisgènere,¹ transsexual o transgènere, gènere fluid o No determinat)	Nombre	2	32	34
	%	0,6%	1,5%	1,4%
Total	Nombre	363	2.094	2.457
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Quadre 3. Orientació sexual		Comparativa Balears - altres CA		
		Illes Balears	6 CA de l'Estat	Total
Homosexual	Nombre	23	70	93
	%	6,3%	3,3%	3,8%
Heterosexual	Nombre	270	1.615	1.885
	%	74,4%	77,1%	76,7%
Bisexual	Nombre	22	206	228
	%	6,1%	9,8%	9,3%
Asexual	Nombre	0	4	4
	%	0,0%	0,2%	0,2%
Pansexual	Nombre	9	11	20
	%	2,5%	0,5%	0,8%
Sense definir	Nombre	0	44	44
	%	0,0%	2,1%	1,8%
Altres	Nombre	8	19	27
	%	2,2%	0,9%	1,1%
No contesta	Nombre	31	125	156
	%	8,5%	6,0%	6,3%
Total	Nombre	363	2094	2457
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Quadre 4. Estudis completats		Comparativa Balears - altres CA		
		Illes Balears	6 CA de l'Estat	Total
Sense estudis - estudis obligatoris no completats	Nombre	34	103	137
	%	9,4%	4,9%	5,6%
ESO	Nombre	46	256	302
	%	12,7%	12,2%	12,3%
FP - Cicle Formatiu	Nombre	51	262	313
	%	14,0%	12,5%	12,7%
Batxillerat	Nombre	111	674	785
	%	30,6%	32,2%	31,9%
Universitaris	Nombre	83	637	720
	%	22,9%	30,4%	29,3%
No contesta	Nombre	38	162	200
	%	10,5%	7,7%	8,1%
Total	Nombre	363	2.094	2.457
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Pel que fa a l'orientació sexual, domina l'orientació heterosexual (76,7 %), seguida de la bisexual (9,3 %) i l'homosexual (3,8 %). Hi ha major presència a les Balears de persones que s'identifiquen com a homosexuals (6,3 %) i menys de bisexualitat (6,1 %), però no hi ha patrons diferenciats significatius (Chi square, $p > 0,05$).

El nivell d'estudis de les mostres també presenta les mateixes característiques de presència majoritària de joves amb batxillerat o cicles formatius completats (44,7 %), seguits de joves amb estudis universitaris (29,3 %) i de joves amb els estudis obligatoris com a màxim nivell d'estudis (17,9 %). Cal observar que a Balears hi ha menys universitaris (22,9 %) que a les comunitats autònomes de comparació (30,4 %), però els altres grups són molt similars. Aquesta diferència es compensa amb la menor presència de persones que no contesten a les altres comunitats autònomes.

L'activitat principal també presenta una diferència significativa pel que fa als joves enquestats que només estudien. A les comunitats autònomes de comparació es tracta del 55,3 % de la mostra, mentre a Balears només s'observa un 35,0 % en aquesta situació. Malgrat aquesta diferència, els joves que a les Balears estudien i fan feina és del 35,8 %, mentre a les comunitats autònomes de comparació

només hi ha un 18,2 %. El patró d'activitat dels joves enquestats, a les Balears, està molt més orientat a la feina (62,8 % de tots els enquestats), sigui complementada amb estudis o no, que no el dels joves d'altres comunitats (42,7 %).

Aquest patró diferenciats, pel que fa al pes de la feina, es pot relacionar amb la configuració de la mostra, però sembla bastant clar que els joves estudiants a les Balears estan molt més orientats a compatibilitzar els estudis amb la feina en contextos familiars o de contractació externa en precari. Aquesta condició no afecta les respostes aportades a les preguntes de l'enquesta, ja que no s'han trobat diferències significatives entre els estudiants i els treballadors. Podria haver estat més significativa la diferenciació respecte dels joves «Ni-Ni», però la seva representació a la mostra és mínima. No s'ha aconseguit augmentar la representació d'aquest subgrup i aquest és un dels reptes de futur dels estudis en aquest camp. Per què pot ser significativa la diferència? Es considera que la no limitació horària dels «Ni-Ni» facilita una major dedicació a l'ús d'Internet, sigui dedicat a xarxes socials, a jocs en línia o a altres tipus de webs, entre les quals s'inclouen les de pornografia. En qualsevol cas, aquesta hipòtesi s'ha de contrastar amb enquestes representatives.

Quadre 5. Activitat principal		Comparativa Balears - altres CA		
		Illes Balears	6 CA de l'Estat	Total
Estudi	Nombre	127	1.158	1.285
	%	35,0%	55,3%	52,3%
Fa feina	Nombre	71	357	428
	%	19,6%	17,0%	17,4%
Estudi i feina	Nombre	130	382	512
	%	35,8%	18,2%	20,8%
Cerca feina	Nombre	27	156	183
	%	7,4%	7,4%	7,4%
Ni estudi ni feina	Nombre	0	19	19
	%	0,0%	0,9%	0,8%
No contesta	Nombre	8	22	30
	%	2,2%	1,1%	1,2%
Total	Nombre	363	2.094	2.457
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Quadre 6. Has rebut educació afectiu-sexual?		Comparativa Balears - altres CA		
		Illes Balears	6 CA de l'Estat	Total
Sí	Nombre	277	1.441	1.718
	%	76,3%	68,8%	69,9%
No	Nombre	52	329	381
	%	14,3%	15,7%	15,5%
No contesta	Nombre	34	324	358
	%	9,4%	15,5%	14,6%
Total	Nombre	363	2.094	2.457
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Quadre 7. Van respondre a les teves preguntes, curiositat, interessos?		Comparativa Balears - altres CA		
		Illes Balears	6 CA de l'Estat	Total
Sí, plenament	Nombre	97	441	538
	%	26,7%	21,1%	21,9%
Només en part	Nombre	127	636	763
	%	35,0%	30,4%	31,1%
No	Nombre	29	243	272
	%	8,0%	11,6%	11,1%
No contesta	Nombre	24	121	145
	%	6,6%	5,8%	5,9%
No aplicable	Nombre	86	653	739
	%	23,7%	31,2%	30,1%
Total	Nombre	363	2.094	2.457
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Pel que fa a l'origen dels enquestats, el 91,0 % s'identifiquen com a nascuts a Espanya, mentre que l'1,8 % provenen de la Unió Europea, el 5,1 % d'Amèrica Llatina i la resta d'altres zones. L'estructuració per origen és molt similar a la mostra de Balears i a la de les altres sis comunitats autònomes.

L'estructura de la mostra empírica presenta una elevada diversitat de situacions, amb equilibris similars als que presenten les poblacions de referència, de tal manera que es pot considerar amb una qualitat representativa suficient. Els marges per a les interpretacions s'han presentat a la secció de metodologia.

Passant a les principals qüestions estudiades a l'enquesta, la primera part rellevant es refereix a l'educació afectiu-sexual rebuda.⁴ Com es pot observar al quadre 6, encara no es pot considerar universalitzada l'educació afectiu-sexual. Un 15,5 % dels joves enquestats reconeixen no haver rebut mai aquesta educació. No hi ha diferències significatives entre Balears i les sis comunitats de comparació. A més, hi ha un 14,6 % que no contesta a aquesta qüestió. Aquest resultat es pot interpretar de moltes maneres, però és probable que una part dels qui no contesten es pugui afegir al percentatge de joves sense educació afectiu-sexual.

Aquesta qüestió és molt rellevant, perquè es considera que aquesta formació ajuda a consolidar els criteris sobre les relacions interpersonals. Però sabem que aquesta formació es pot fer de moltes maneres, no sempre satisfactòries per als joves. Per aquest motiu, es demanava a continuació si va respondre de manera satisfactòria

a les seves inquietuds (vegeu el quadre 7). Només un 21,9 % de tots els joves contesta que ha rebut aquesta formació i que li va ser satisfactòria. A un 42,1 % només els va servir en part o no els va servir per contestar les seves preguntes, curiositats i interessos. Això significa que van seguir amb dubtes o expectatives que havien de resoldre d'una altra manera. Les diferències entre Balears i les comunitats de comparació no són significatives.

Quan demanàvem les alternatives per resoldre aquests dubtes (quadre 8), mitjançant una pregunta no excloent (podien contestar diverses opcions), les modalitats dominants absolutament són les amistats (32,7 %) i Internet (31,1 %), de manera molt similar a Balears i a les altres comunitats. Internet es mostra com un agent nou i d'una importància indiscutible per als joves.

Pel que fa als adults de referència, pares i professorat, la seva presència és molt reduïda (12,3 %), tot i que cal considerar altres adults (altres familiars, monitors d'esplai, entrenadors esportius, informadors juvenils, sanitaris i personal de serveis diversos), amb una presència significativa per al 10,6 % dels joves. En qualsevol cas, es veu la rellevància absoluta de les amistats i d'Internet.

Quan ja passam a demanar directament per la rellevància de la pornografia (quadre 9), el 70,7 % reconeix que en els darrers anys ha mirat pornografia. Això significa que la presència de la pornografia és molt majoritària entre els joves. Cal tenir present que un 11,1 % no contesta a aquesta qüestió, amb una diferència en aquest cas entre Balears i la resta de

Quadre 8. Com resolies els teus dubtes?		Comparativa Balears - altres CA		
		Illes Balears	6 CA de l'Estat	Total
Amb els pares	Nombre	93	372	465
	%	12,6	9,5	10,0
Amb el professorat	Nombre	14	97	111
	%	1,9	2,5	2,4
Amb altres persones adultes	Nombre	102	393	495
	%	13,9	10,0	10,6
Amb les amistats	Nombre	242	1.283	1.525
	%	32,9	32,7	32,7
Amb llibres	Nombre	56	379	435
	%	7,6	9,6	9,3
A Internet	Nombre	197	1.252	1.449
	%	26,8	31,9	31,1
Altres opcions	Nombre	16	86	102
	%	2,2	2,2	2,2
No contesta	Nombre	16	67	83
	%	2,2	1,7	1,8
Total d'enquestats		331	1.765	2.096
%		45,0	44,9	44,9

Quadre 9. En els darrers anys, miraves pornografia?		Miraves pornografia?			
		Sí	No	No contesta	Total
Illes Balears	Nombre	236	106	21	363
	%	65,0%	29,2%	5,8%	100,0%
6 CA de l'Estat	Nombre	1.501	341	252	2.094
	%	71,7%	16,3%	12,0%	100,0%
Total	Nombre	1.737	447	273	2.457
	%	70,7%	18,2%	11,1%	100,0%

comunitats de comparació. A Balears només no contesta el 5,8 %, mentre que a les altres comunitats aquesta resposta arriba al 12 %.

En aquest cas, és especialment rellevant la diferència de gènere. L'anàlisi del conjunt de la mostra (set comunitats autònomes) permet confirmar que hi ha una diferència significativa entre homes i dones (Chi-cua-

drado de Pearson=41,189; $p=0,000$). Tal com s'observa al quadre 10, un 86,9 % dels homes joves i un 54,8 % de les dones han mirat pornografia al llarg dels darrers anys. Encara que les persones que no contesten són més entre les dones (16,8 %) que entre els homes (5,4 %), aquesta opció no afecta la diferència molt significativa entre els uns i els altres.

**Quadre 10. Miraves pornografia?
Segons identitat sexual**

		Miraves pornografia?			
		Sí	No	No contesta	Total
Masculí	Nombre	1.020	91	63	1.174
	%	86,9%	7,8%	5,4%	100,0%
Femení	Nombre	685	354	210	1.249
	%	54,8%	28,3%	16,8%	100,0%
Altres	Nombre	32	2	0	34
	%	94,1%	5,9%	0,0%	100,0%
Total	Nombre	1.737	447	273	2.457
	%	70,7%	18,2%	11,1%	100,0%

**Quadre 11. A quina edat vares començar
a mirar pornografia?**

		Comparativa Balears - altres CA		
		Illes Balears	6 CA de l'Estat	Total
Menor de 16 anys	Nombre	154	859	1013
	%	65,8%	58,8%	59,7%
De 16 a 18 anys	Nombre	68	479	547
	%	29,1%	32,8%	32,3%
De 19 a 21 anys	Nombre	10	108	118
	%	4,3%	7,4%	7,0%
Sense dades	Nombre	2	16	18
	%	0,9%	1,1%	1,1%
	Nombre	234	1462	1696
	%	100%	100%	100%

Una de les qüestions més rellevants es refereix a l'edat d'inici de la visualització de pornografia. La mitjana d'edat d'inici són els 14,65 anys entre els joves de Balears (DE=2,12; CV=14,5%), molt similar a la mitjana d'edat de les sis comunitats de comparació, amb 14,92 anys (DE=2,44; CV=16,39%). Cal destacar que el mínim d'edat, per començar a veure pornografia, són els 8 anys per al conjunt de la mostra. Una edat molt baixa, en la qual clarament no hi ha el nivell de maduració necessari per elaborar el que es veu a les pantalles.

Es pot comprovar com la majoria dels joves, un 59,7 %, comencen

abans dels 16 anys (Quadre 11). Encara que hi ha diferències entre Balears (65,8 % abans dels 16 anys) i les comunitats de comparació (58,8 % abans dels 16 anys), aquesta diferència no és significativa ($p > 0,05$). Tot i el resultat estadístic, podem pensar que hi ha qualche explicació per a la diferència, tal vegada relacionada amb les característiques socioculturals diferenciades, però per ara només es pot especular.

Quan es demana pels motius més rellevants, els joves coincideixen en dos motius principals: per masturbar-se (28 %) i per curiositat (25,7 %), essent el tercer motiu aprendre sobre

Quadre 12. Per què miraves pornografia?

		Comparativa Balears - altres CA		
		Illes Balears	6 CC AA de l'Estat	Total
Per curiositat	Nombre	140	852	992
	%	23,5	26,1	25,7
Per aprendre sobre sexe	Nombre	87	538	625
	%	14,6	16,5	16,2
Per masturbar-me	Nombre	157	921	1078
	%	26,4	28,2	28,0
Perquè ho feien les amistats	Nombre	47	176	223
	%	7,9	5,4	5,8
Per altres motius	Nombre	23	61	84
	%	3,9	1,9	2,2
No contesta	Nombre	35	376	411
	%	5,9	11,5	10,7
No aplicable	Nombre	106	337	443
	%	17,8	10,3	11,5
Total	Nombre d'enquestats	363	2094	2457
	%	61,0	64,2	63,7

Quadre 13. ¿Amb quina freqüència miraves pornografia?

		Comparativa Balears-Altres CA		
		Illes Balears	6 CA de l'Estat	Total
Ocasionalment	Nombre	119	869	988
	%	32,8%	41,5%	40,2%
Semanalment	Nombre	74	383	457
	%	20,4%	18,3%	18,6%
Diàriament	Nombre	27	116	143
	%	7,4%	5,5%	5,8%
Diverses vegades al dia	Nombre	8	35	43
	%	2,2%	1,7%	1,8%
No contesta	Nombre	29	376	405
	%	8,0%	18,0%	16,5%
No aplicable	Nombre	106	315	421
	%	29,2%	15,0%	17,1%
Total	Nombre	363	2.094	2.457
	%	100,0%	100,0%	100,0%

sexe (16,2 %) (Quadre 12). Aquesta qüestió no era exclouent i no hi ha diferències significatives entre Balears i les comunitats de comparació ($p>0,05$).

Una de les qüestions clau és com es fa ús de la pornografia, en especial,

quina és la intensitat declarada amb la qual freqüenten la pornografia a Internet. Com es pot veure al quadre 13, la majoria dels joves enquestats només reconeixen la freqüentació ocasional de webs pornogràfiques. Un 58,8 % diu que només la mira oca-

Quadre 14. Al llarg dels darrers anys, com ha canviat la freqüència

		Comparativa Balears - altres CA		
		Illes Balears	6 CA de l'Estat	Total
Cada vegada n'he mirat més	Nombre	74	477	551
	%	20,4%	22,8%	22,4%
Cada vegada n'he mirat menys	Nombre	73	415	488
	%	20,1%	19,8%	19,9%
Quasi sempre igual	Nombre	75	538	613
	%	20,7%	25,7%	24,9%
No contesta	Nombre	35	323	358
	%	9,6%	15,4%	14,6%
No aplicable	Nombre	106	341	447
	%	29,2%	16,3%	18,2%
Total	Nombre	363	2.094	2.457
	%	100%	100%	100%

sionalment o algunes vegades a la setmana. Només un 7,6 % de tots els joves reconeix un ús freqüent (diari). Aquest percentatge augmenta fins a l'11,4 % si només es consideren els joves que declaren mirar pornografia. No hi ha diferències significatives entre Balears i les comunitats de comparació ($p>0,05$).

Juntament amb moltes altres qüestions, es va consultar sobre el canvi al llarg dels anys de la freqüència (Quadre 14). La declaració dels enquestats no mostra canvis rellevants al llarg dels anys. És cert que un 22,4 % indica que ha anat augmentant la freqüència, mentre que un 19,9 % indica que ha reduït la visualització de pornografia.

També es demanava com miraven la pornografia, i s'ha comprovat que el 62,8 % ho fa sol, un 6,2 % amb amics i un 4,9 % amb amigues. El 66,1 % la mira a casa seva. Un 32,3 % ho fa amb l'ordinador de sobretaula i un 37,7 % al mòbil; els altres mitjans (tablet, DVD a la TV, etc.) no tenen rellevància i en cap cas arriba al 4 %.

Finalment, es varen considerar les pròpies valoracions dels joves sobre els efectes que valoraven més, tant en positiu (Quadre 15) com en negatiu (Quadre 16). No hi ha diferències significatives entre Balears i les comunitats de comparació ($p>0,05$) en cap d'aquestes dues qüestions.

La primera qüestió que cal destacar és que només un 5 % dels joves diu que no hi ha efectes positius. La gran majoria valora positivament que els serveix per masturbar-se (25,6 %) o per satisfer la curiositat (25,2 %). En tercer lloc, es valora com una font de coneixement sobre sexe (16,8 %).

Pel que fa als efectes negatius, arriba fins a un 35,3 % el percentatge de joves que no veu cap efecte negatiu. El principal efecte negatiu reconegut és l'avorriment (15,6 %), seguit a distància per l'efecte negatiu sobre les relacions amb les amistats (4,2 %) o a les relacions amb la parella (2,7 %). Quan explicaven en què consistien aquests impactes sobre les relacions, la majoria reconeix que s'avorria amb la seva parella o que li demanava fer

Quadre 15. Segons la teva experiència, ¿quins efectes POSITIUS valors més?

		Comparativa Balears-Altres CCAA		
		Illes Balears	6 CA de l'Estat	Total
Responder a la curiositat	Nombre	126	805	931
	%	22,1	25,7	25,2
Aprendre sobre sexe	Nombre	79	543	622
	%	13,9	17,3	16,8
Masturbar-me	Nombre	141	806	947
	%	24,7	25,8	25,6
Relació amb amistats	Nombre	21	109	130
	%	3,7	3,5	3,5
Altres efectes	Nombre	29	78	107
	%	5,1	2,5	2,9
Cap efecte positiu	Nombre	32	154	186
	%	5,6	4,9	5,0
No contesta	Nombre	36	294	330
	%	6,3	9,4	8,9
No aplicable	Nombre	106	341	447
	%	18,6	10,9	12,1
Total	Nombre	363	2.091	2.454
	%	63,7	66,8	66,3

Quadre 16. Segons la teva experiència, ¿quins efectes NEGATIUS valors més?

		Comparativa Balears-Altres CCAA		
		Illes Balears	6 CA de l'Estat	Total
Em vaig avorrir	Nombre	61	343	404
	%	15,4	15,6	15,6
Afectava a la meua relació amb la parella	Nombre	16	55	71
	%	4,0	2,5	2,7
Afectava a la meua relació amb les amistats	Nombre	36	72	108
	%	9,1	3,3	4,2
Afectava als estudis o a la feina	Nombre	7	44	51
	%	1,8	2,0	2,0
Altres efectes	Nombre	34	170	204
	%	8,6	7,8	7,9
Cap efecte negatiu	Nombre	95	819	914
	%	24,0	37,3	35,3
No contesta	Nombre	41	349	390
	%	10,4	15,9	15,1
No aplicable	Nombre	106	341	447
	%	26,8	15,5	17,3
Total	Nombre	363	2.091	2.454
	%	63,7	66,8	66,3

allò que havia vist a la pornografia, no sempre considerat com un efecte negatiu. En qualsevol cas, es tracta d'un percentatge reduït de joves els qui declaren sobre aquests efectes sobre les relacions amb les parelles afectives (9,8 %).

La consciència dels impactes sobre les relacions interpersonals és molt reduïda, amb una forta tendència a valorar la pornografia com una opció de consum més, confirmant les dificultats que alguns autors ja havien identificat (Hald & Malamuth, 2008). Un dels efectes que s'ha estudiat és com canvia la percepció dels homes i les dones, a partir de la pornografia. El 24,0 % dels enquestats reconeixien que la pornografia havia canviat la imatge que tenien de les dones i el 24,7 % havia canviat la imatge que tenia dels homes. També es constata com un 46,0 % de tots els joves havia rebut anuncis d'ofertes sexuals. Un 43,4 % havia rebut els anuncis i no en feia cas, un 0,6 % declarava que estava disposat a tenir contactes pagats i un 2 % declarava que ja havia tingut contactes directes, gràcies als anuncis que li havien arribat.

Discussió

A continuació presentam algunes de les qüestions que consideram més rellevants, amb relació al conjunt de l'estudi del qual hem seleccionat alguns resultats. Com és evident, al resum elaborat no es contrasten totes les hipòtesis, però apuntarem alguns dels resultats que s'han comprovat com a més destacats.

Limitacions de l'estudi

Abans de res, cal recordar algunes limitacions de l'estudi. Tal vegada la més destacada és la impossibilitat de comptar amb una mostra representativa de la Comunitat de Madrid. La representació de l'Estat s'hauria pogut considerar satisfactòria. L'estudi aconsegueix una representativitat molt destacada (nord, sud, mediterrània, zones més i manco urbanitzades, etc.), però no es pot deixar de dir que es tracta de set comunitats de l'Estat.

Una altra limitació és la dificultat d'accedir als joves que no estudien ni treballen («Ni-Ni»). Tot i la convidada, a partir de l'enquesta per Internet, aquest sector no queda suficientment representat a l'estudi.

Finalment, tal vegada s'hauria de completar l'enquesta amb consultes cara a cara en un context d'entrevista o de discussió en grup. Els costos d'aquesta opció, a les diverses comunitats i amb la profunditat necessària, han impossibilitat la consulta qualitativa. S'ha intentat moderar aquesta dificultat incloent-hi preguntes obertes, però no es pot substituir la consulta en entrevista individual o grupal per les respostes obertes.

Forces de l'estudi. Hipòtesis contrastades

Es tracta del primer estudi d'aquestes dimensions que intenta contrastar les hipòtesis sobre la pornografia que han anat formant part de la reflexió teòrica al llarg dels darrers 10 anys. Això implica dificultats, però també forces indiscutibles. La principal és que podem començar a disposar de coneixements sòlids sobre una part de les qüestions plantejades. Per exemple:

- Sabem que les edats d'inici del consum de pornografia són molt reduïdes (8 anys). La familiaritat amb les pantalles i amb les recerques a Internet han facilitat aquesta situació.
- **Hipòtesi 1.** Sabem que els homes són els grans consumidors de la pornografia. No s'ha pogut confirmar el major ús de pornografia entre els joves que entre els adults. L'enquesta no s'ha aplicat a sectors d'edats superiors als 29 anys.
- **Hipòtesi 2.** No hem mostrat totes les dades, però sabem que els impactes de la pornografia són molt més importants en els homes que en les dones, tant per la freqüència d'ús, com pels efectes cercats (masturbació) o per les conseqüències sobre les relacions interpersonals.
- **Hipòtesi 3.** També s'ha pogut comprovar com el consum de pornografia produeix impactes destacats sobre la imatge dels homes i les dones, així com un augment de la vulnerabilitat a les pràctiques no

normatives o de risc (consum de prostitució).

- **Hipòtesi 5.** S'ha pogut comprovar com el consum de pornografia produeix un augment de la vulnerabilitat a les pràctiques no normatives o de risc (consum de prostitució).

La hipòtesi 4, sobre la ritualització de les relacions sexuals, requereix un estudi complementari que no s'ha pogut dur a terme encara. Pel que fa a la comparació que s'ha fet, al llarg d'aquesta presentació resumida de l'informe, mostra com els resultats de Balears i el de les sis comunitats de comparació agregades no ofereixen resultats estadísticament significatius. Encara queda per veure si les comunitats amb forta presència d'economies turístiques (Balears, Catalunya i Andalusia), es diferencien significativament de les comunitats amb economies amb altres perfils (les dues Castella, Aragó i Galícia).

El debat sobre l'impacte de la pornografia en les relacions interpersonals dels adolescents segueix essent un repte per als investigadors i les organitzacions implicades.

Accés a la nova pornografia en l'adolescència

Segons alguns informes (Jiménez, de-Ayala-López, García, 2013), els adolescents són grans consumidors d'Internet, amb pràctiques més complexes del que se sol afirmar; entre altres coses, més del 50 % dels adolescents espanyols d'entre 14 i 17 anys sol veure regularment pornografia a Internet. Segons els estudis de Bryant Paul, professor adjunt de la Facultat

de Comunicació de la Universitat d'Indiana, els nois veuen pornografia per primera vegada als 13 anys, mentre que les noies ho fan als 14. Altres estudis recents estan reduint les edats de les primeres experiències amb la nova pornografia.

Els adolescents cada vegada consumeixen pornografia a edats més reduïdes, hi tenen un major accés, més ràpid, lliure de filtres. Encara que una web sol·liciti confirmar la majoria d'edat, aquest filtre no serveix pràcticament per a res.

De vegades ni tan sols es tracta de trobar pornografia després d'una recerca voluntària, sinó que es troben finestres que s'obren a manera d'anunci (com a avís o com a publicitat) i que porten adolescents d'edats molt reduïdes a la pornografia. No tenen filtres per a l'accés, però tampoc disposen dels filtres que té una persona adulta.

Quan es realitzen tallers amb professionals, els sol·licitem que realitzin una recerca senzilla, la que faria un adolescent curiós: «sexe, pits, culs a Palma», per exemple. Immediatament, apareixen en el seu cercador pàgines d'anuncis de contactes de prostitució, anuncis que reprodueixen imatges pornogràfiques. La relació entre ambdues és freqüent: des de les pàgines de pornografia, aquests anuncis els conviden a no masturbar-se, a accedir a serveis de prostitució a prop de casa; al seu torn, des de les pàgines de prostitució, des dels anuncis de contactes pagats s'ofereixen imatges explícites.

L'accés a la pornografia és fàcil, gratis, ràpid, no deixa un senyal bo de rastrejar si se sap una mica d'Internet, ofereix imatges variades i d'alta

qualitat; l'oferta és il·limitada i respon a la curiositat dels adolescents. És fàcil accedir-hi, és fàcil de seguir, és raonable pensar que té una clara influència en dos components de la conducta sexual: la formació de l'imaginari sexual dels adolescents i el desenvolupament de les primeres experiències sexuals regulars (masturbació, demandes a les parelles).

Què fan els pares i mares, com parlen d'aquest tema amb els fills i filles més joves? El més probable és que la majoria no sàpiguen com enfocar-ho. Els estudis explícits amb pares i mares han mostrat aquesta situació (Rothman *et al.*, 2017). En una secció posterior es revisen algunes de les experiències que s'estan provant en aquest moment.

Actituds i esquemes de percepció alterats

En primer lloc, es reconeixen els principals elements propis de la modificació conductual que implica l'habitus de la sexualitat formada en l'era d'Internet i que desenvolupa processos ritualitzats: en aquest cas, l'ambient, les pràctiques quotidianes i els aprenentatges nous. Posteriorment es presentaran els canvis a nivell dels esquemes perceptius dels subjectes, que permeten evidenciar els resultats d'aquest procés.

Per reconèixer el funcionament de l'habitus, es pot partir de les modificacions conductuals i de l'entorn que es fa amb els joves. Tal com passa amb l'espai que brinda Internet i que resulta crucial perquè es desenvolupi el procés de vinculació de cada jove amb la seva pròpia sexualitat. Un factor clau és el de la formació de

l'imaginari sexual, especialment entre els joves de sexe masculí, a partir de les imatges que observen a Internet (Mesch, 2009). Actualment, ja no consulten gairebé cap adult i tampoc tenen tanta importància els iguals (Weber, Quiring & Daschmann, 2012). Internet aporta respostes satisfactòries, segons els joves, a les seves inquietuds habituals. En les entrevistes fetes (Ballester, Orte, Pozo, 2015 i 2015b), es detallen les preguntes que els inquieten en el procés de descobriment i formació de la seva sexualitat, des de molt joves:

- Com s'inicia una relació sexual? Quins són els preliminars acceptables i efectius?
- Com es pot crear un ambient adequat?
- Com són els cossos, en detall? Quins cossos i com es representen?
- Quines pràctiques sexuals són habituals? Què es pot fer i què no?
- Quines parts del cos s'han d'estimular i com es fa?
- Què accessoris puc o he d'utilitzar (roba, lubricants, jocs, etc.)?
- Com és la resposta que s'espera d'un home o d'una dona (sons, frases, carícies, rudeses versus suavitat, intensitat acceptable, etc.)?
- Quant dura una relació acceptable?
- ...

Les imatges que s'observen en les filmacions responen a les seves inquietuds, de manera que produeixen un efecte formatiu, un efecte performatiu, és a dir, els influeixen de manera clara. Les relacions sexuals amb ell mateix i amb altres té un referent formatiu, així com un cert efecte de modelatge, en les filmacions de fàcil accés. Referent a això sí que són els iguals que els ajuden a trobar les pàgines adequades, sent els distribuïdors de filmacions similars a Youtube les més freqüentades (<http://www.tube8.com>, www.pornhub.com, www xnxx.com, www.hot-sex-tube.com/, <http://naturalporntube.com>, <http://xhamster.com>, etc.). Hi accedeixen directament a partir de recerques senzilles i de recomanacions directes.

Es tracta d'un habitus format/modificat en privat. Com és evident, no es tracta de l'habitus familiar o de classe, ja que el model dels subjectes precedents i de la classe social de pertinença ara té una rellevància secundària en relació amb la sexualitat. El modificador essencial és Internet i, a Internet, la nova pornografia consumida pels joves. Dit habitus implica un exercici de la sexualitat parcialment diferent al de les generacions precedents no formades amb el suport d'Internet. La nova pornografia forma l'habitus, i l'habitus implica un exercici modificat de la sexualitat, confirmat cada dia amb el suport d'altres agents que fomenten una sèrie de conductes i que modifiquen sensiblement l'entorn dels aprenentatges.

L'habitus així modificat també té un altre efecte productiu, a més de la pràctica sexual, que es pot reconèixer tant en el discurs i la difusió del que

s'ha après (és a dir, la difusió i la multiplicació dels seus nous sabers), com també en la deshistorització dels arguments que es manegen sobre la sexualitat, que passa a barrejar-se amb la seva condició masculina (en el cas dels homes). Unes pràctiques sexuals, un discurs posat en pràctica, una deshistorització de la formació del gènere, especialment en el cas dels homes.

Es tracta d'un habitus reduït pel consum de la nova pornografia, reduït a les experiències observades més que viscudes, així com pel marge de conductes observades, però amb una elaboració personal més limitada. Es produeix una més àmplia demanda de variants sexuals, així com majors detalls associats a la conducta sexual, però es produeix una reducció de les opcions de relació interpersonal. Per exemple, l'elecció de pràctiques, de converses i de demandes expressades, influïdes pel consum de nova pornografia, s'encarreguen, al seu torn, de fomentar aquest habitus sexual modificat que implica ritualització, simplificació. Les respostes dels joves sobre les pràctiques i demandes sexuals, en el cas dels homes, es limiten a una sèrie d'opcions molt similars en tots els casos, coincidint en les pràctiques que es consideren desitjables.

L'habitus, així format, també implica un procés de separació de rols sexuals home-dona, d'acord amb el consum de pornografia, amb la configuració de la seva sexualitat i l'habituació de gènere. La pornografia confirma els rols sexuals convencionals, atès que els papers desenvolupats per homes i dones en les filmacions sexuals són estereotipades,

però ja no es redueixen als models estàndards d'home musculós i de gran resistència i dona atractiva de grans pits. Actualment, la pornografia mostra tot tipus de dones (joves i grans, primes i gruixudes, amb pits i sense, etc.) i gairebé tot tipus d'homes (un requisit és la durada de les ereccions). El que es mostra de manera estereotipada és tota la relació sexual, d'inici a final, sent dominants alguns aspectes característics de la sexualitat basada en la dominació masculina (Bourdieu, 2000):

- el desig masculí (en les filmacions heterosexuales) és el que ha de ser satisfet;
- tot comença i acaba amb l'erecció masculina;
- les fantasies centrals que s'hi representen són les masculines, tant heterosexuales com homosexuals, tot i que domini el model heterosexual i homocèntric.

La pornografia de gran distribució crea situacions en què l'expressió del desig femení és silenciada. És a dir, homes i dones poden ser molt diversos en la pornografia, però les seves relacions són una representació dels models de gènere dominants. Només en la pornografia feminista i en la pornografia alternativa, de reduïda distribució, hi ha una presència clara del desig femení i relacions igualitàries (Aguado, 2018; Bakehorn, 2010; Lust, 2015). Algunes de les webs de referència d'aquesta opció són: XConfessions, d'Erika Lust. X-art i Four Chambers, de Vex Ashley entre d'altres. La postpornografia és

un tipus d'activisme social promogut pel moviment Queer que intenta deconstruir l'imaginari de desig sexual i transgredeix normativitats corporals, estètiques i de gènere. Sorgeix en els anys noranta mitjançant la famosa Annie Sprinkle com a resposta contestatària a la pornografia dominant.

Per als joves que se situen en aquest habitus, la relació pròpia de la sexualitat es prefereix amb una persona amb qui puguin realitzar els arguments bàsics en les filmacions, és a dir, amb qui accepti les seves demandes i particularitats, amb algú amb qui ells es vegin acceptats. Dins de les pràctiques sexuals així formades (o deformades), no només es fa present el conductual sinó també l'actitudinal (Braun-Courville & Rojas, 2009).

Una de les actituds que es modifica clarament és la relativa a les pràctiques d'alt risc, és a dir, aquelles que poden tenir un impacte negatiu sobre la salut (Mercer & Perkins, 2014). Entre les pràctiques d'alt risc, gairebé tots els joves han observat, sovint, una gran varietat de filmacions en què s'observen les següents:

- sexe vaginal sense preservatiu canviant de parelles, en grup, etc.;
- sexe anal sense preservatiu amb diverses parelles;
- ejaculació a la boca de la parella, després de sexe anal sense preservatiu;
- sexe en grup amb diversos homes i una o diverses dones, de vegades representant una violació;

- presència de violència oberta: estrangulament, cops forts en diverses parts del cos i altres modalitats de violència que s'han popularitzat.

La familiaritat amb aquestes pràctiques, en la nova pornografia, és molt comú i ha alterat la percepció sobre la seva acceptabilitat. La nova pornografia mostra i imposa un model de relació desigual, en què la dona és reduïda a objecte sexual disponible per a l'home. No només es mostren situacions d'alt risc i violència de diversos tipus, sinó que es generalitzen els estereotips de gènere més penosos: l'home té desig sexual permanentment i la dona es dedica a donar satisfacció a aquest desig.

El criteri dominant ja no es refereix a l'ordre del desig en comú, sinó al desig privat que es considera acceptable. Distorsions perceptives que s'expressen en situacions de violència sexual i en estereotips de gènere que transcendeixen a les relacions afectives i sexuals d'adolescents i joves: de la fantasia a la realitat. Les experiències dels adolescents i joves es veuen influïdes per la nova pornografia de manera negativa, sent imprevisibles les conseqüències a mig i llarg termini.

La nostra tercera hipòtesi se centra en aquestes observacions sobre la modificació que la nova pornografia produeix sobre les pràctiques sexuals dels grans consumidors, en dues direccions complementàries, la familiaritat amb pràctiques de risc i la demanda a les seves parelles sexuals d'aquestes pràctiques o el consum de prostitució per realitzar-les. Com s'ha pogut comprovar en les entrevistes (Ballester, Orte, Pozo, 2015b),

aquesta hipòtesi és raonable i és convenient contrastar-la amb una mostra representativa. Per la qual cosa s'ha realitzat el present estudi en diverses comunitats d'Espanya, conjuntament entre el nostre equip i la xarxa Joves i Inclusió Social (<http://joveneseinclusion.org/>).

Cal reconèixer que la sexualitat influïda per Internet, per la nova pornografia, no és un procés centrat només en el desig personal o en comú, motivat exclusivament per la curiositat o l'experimentació personal; tampoc és una simple conseqüència social d'un procés privat, sinó un fet social enfortit per la repetició, modificat des de camps externs (en aquest cas, les organitzacions capitalistes que fan negoci a Internet) que a partir de certs aprenentatges produeixen i mobilitzen uns efectes, com per exemple: quines pràctiques es consideren acceptables, com s'entén el procés de seducció i expressió de demandes sexuals, com assumir l'exercici de la sexualitat i, al mateix temps, com concretar-la. Alguns dels efectes més preocupants se centren en l'orientació cap a la prostitució dels joves, així com l'increment de la violència en les relacions interpersonals (Ferguso i Hartley, 2009). A aquests efectes els hem anomenat «escalada de conducta».

Una altra de les conseqüències de la visualització de la nova pornografia, encara que no es pugui avaluar en les seves dimensions, és la de l'accés a la prostitució per reproduir les conductes sexuals que no es poden assajar amb les parelles. Com sabem, aquesta experiència és majoritàriament masculina. Els tres canvis més destacats són:

- desenvolupament de la nova pornografia, mostrant pràctiques sexuals de tot tipus, incloent-hi pràctiques de risc (sense preservatiu, violentes, etc.);
- ocultació i disseminació de la prostitució en pisos, en tot el territori, canviant la percepció del que significa la prostitució, presentant-la com una activitat lliure realitzada per persones encantades de dedicar-se a aquesta activitat;
- el mitjà d'accés a la prostitució passa a ser Internet, mitjançant anuncis que imiten la pornografia, anuncis que es vinculen a les pàgines de pornografia mitjançant una propaganda molt explícita: «no et masturbis encara, a prop de casa teva pots fer el que més t'agrada».

Aquests canvis faciliten l'accés a la prostitució per una part dels joves. No hi ha una limitació econòmica, cultural o territorial en l'accés. Si tampoc hi ha una limitació basada en valors de gènere, pot produir-se l'escalada de conductes.

Noves experiències d'educació afectiu-sexual

Molts adolescents masculins han tingut les millors experiències sexuals gràcies a la nova pornografia. Això no pot negar-se i és un dels factors més poderosos per vincular-se a la pornografia a Internet: les millors masturbacions les han experimentat gràcies a la nova pornografia. Si es nega aquesta força, la capacitat addictiva de la nova pornografia, no es podrà entendre com s'ha d'enfocar aquest

tema. En ocasions, hem pogut veure com, en l'educació afectivosexual, es mantenen els missatges sense significat per als nois adolescents:

- «La pornografia és sempre igual, avorrida.» Els adolescents i joves tenen una experiència completament diferent: és molt variada i diversa, mostra pràctiques molt diferents, dona resposta a totes les seves demandes i els ofereix moltes possibilitats. Si això no s'entén, tampoc s'entén com un adolescent pot estar hores i hores veient pornografia.
- «És el mateix de sempre, com quan jo tenia la teva edat.» Per descomptat, aquest tipus de missatges paternalistes solen tenir un efecte nul; cada un aprèn sobretot de la seva experiència, però el pitjor és que no és cert el que afirmen. S'han produït canvis molt notables en els continguts, entre altres coses perquè els vídeos permeten mostrar pràctiques que en fotografia només poden ser imaginades, per exemple: la violència. A més, els continguts que mostren pràctiques d'alt risc ara gairebé no poden ser perseguits amb eficàcia, per la internacionalització dels servidors de pornografia.
- «La masturbació és una sexualitat poc satisfactòria.» Per a molts adolescents i joves no només és plaent, sinó que pot ser que sigui l'única pràctica sexual que tenen regularment.

Un altre tipus d'actuacions poc recomanables es basen en una visió persecutòria dels adolescents:

- «El meu fill no fa això, segur.» La gran majoria dels adolescents viuen la sexualitat al marge dels seus pares, els quals ho ignoren gairebé tot d'ells. En qualsevol cas, si s'imaginen que els seus fills es masturben encerten més que si ho neguen.
- «L'altre dia el vaig agafar veient pornografia.» Una altra mala pràctica, ja que la gran majoria dels adolescents de 14 i 15 anys veu pornografia de manera regular. No han de buscar «atrapar» o «enxampar» els seus fills, hi han de parlar i si tenen curiositat tractar les seves preocupacions amb naturalitat; en el cas que vegin pornografia han d'intentar entendre per què ho fan.
- «He posat una ciberprotecció i ara no pot veure res.» En el cas que aquestes proteccions de control parental fossin efectives en un ordinador, tablet o mòbil, l'únic que ha aconseguit és no assabentar-se on veu pornografia. Probablement, estigui obligant el seu fill adolescent a pràctiques de major risc: veure pornografia a cibercafès o en ordinadors públics (centres educatius o culturals), veure pornografia amb els amics, aconseguir altres aparells de manera oculta, etc. Cal educar en l'ús de la tecnologia, no prohibir-la si tenen edat per fer-la servir (Colom, Ballester, 2016).

No sembla molt recomanable mantenir missatges i pràctiques contraproductives. Sembla necessari canviar la concepció de la relació dels adolescents amb la pornografia, la sexualitat i les relacions interpersonals. Quan els Nanette Ecker i Douglas

Kirby van presentar les *International Guidelines on Sexuality Education: An Evidence Informed Approach to Effective Sex, Relationships and HIV / STI Education* de la UNESCO (Ecker, Kirby, 2009), van assegurar que l'educació sexual hauria de ser «tan important com les matemàtiques» a les escoles. No obstant això, l'educació afectiu-sexual a Espanya segueix sent un repte en el sistema educatiu (Gómez, 2016). Hi ha experiències d'educació afectiva sexual que ja intenten un plantejament diferent al convencional i pretecnològic, basat en evidències, tot i que encara es tracti de plantejaments discutibles.

El 2014 el taller amb adolescents «Consent Galetes: A confidence-building workshop for teens», de l'educadora sexual Yana Tallon-Hicks, es feia popular a moltes escoles nord-americanes pel gir que li donava a les seves classes: Tallon-Hicks centra els seus tallers sexuals en la recerca d'allò positiu del sexe, basant-se en el sexe consentit i plaent, i no en la part negativa ni en la por. Al maig de 2016 Yana va ser convidada a parlar sobre el seu treball com a educadora sexual a la TEDxVienna (Tallon-Hicks, 2016), on va abordar temes com l'educació sexual moderna, la importància del consentiment i el que la pornografia convencional afegeix a la conversa dels joves, plantejant la qüestió que molts ens plantegem sobre si la nova pornografia és el «nou educador sexual».

Erika Lust, pionera del cinema porno feminista, llançava a principis d'any, juntament amb Pablo Dobner, el projecte The Porn Conversation (Khan, 2016, Lust, 2018): un seguit de recursos per ajudar els pares a fer un pas més en les converses de sexe

amb els seus fills i a parlar obertament de pornografia amb ells. Per a Lust, la missió de la seva iniciativa és donar als adults, educadors i pares, l'oportunitat d'ajudar els nens, nenes i adolescents a prendre decisions intel·ligents i informades pel que fa a la pornografia. Segons Lust, avui es necessita alguna cosa més que educació sexual a l'escola: es necessita que els pares i educadors puguin parlar amb els seus fills i filles sobre la pornografia.

La pàgina web desenvolupada per Lust conté eines en anglès, alemany, espanyol i italià dividides en funció de l'edat: menors d'11 anys, d'entre 11 i 15 i majors de 15. A través dels recursos que Lust i Dobner ofereixen, els pares poden tractar qüestions com què és el porno («el porno no és, ni representa, un sexe real») o qüestions afectives i relacionades amb la importància del consentiment («el sexe sempre és millor quan ho fas amb algú en qui confies i que et tracta amb respecte»).

En les experiències educatives que s'han desenvolupat, quan intenten integrar la nova pornografia, es troben molts factors positius, com l'opció pel desenvolupament de la sexualitat lliure, com la integració d'un fenomen que no pot ignorar-se. No obstant això, hi ha moltes qüestions arriscades i dubtoses: es fan des d'un enfocament crític, identificant el patriarcat i el capitalisme com a agents actius en el desenvolupament de la pornografia? Es té prou present la connexió amb una sexualitat basada en tòpics i estereotips de gènere, des de la violència masculina fins a la prostitució com a espai d'experimentació cara a cara?

La solució no és la prohibició de connectar-se a les xarxes, sinó més aviat un ús adequat de com connectar-se. Per descomptat, assessorats en un procés d'educació sexual i afectiva (Kornblit, A. L. i Sustas, S. 2014). No censurar, sinó crear capacitat crítica per entendre què significa la pornografia, tractar el fenomen de la pornografia des de la perspectiva de la maduració de les relacions interpersonals. De vegades els nens entre set i onze anys s'atreveixen a preguntar, però si els adults (pares, germans grans, educadors) eviten parlar de sexualitat i ells no se senten escoltats, buscaran les respostes a Internet o als seus iguals, els quals acabaran recomanant-los que ho busquin a Internet (Gathem, 2015).

Cal implicar en aquest procés tota la societat, però especialment els serveis de salut, els educatius i les famílies, especialment aquestes últimes. Les relacions intrafamiliars i amb els amics són claus en el desenvolupament dels estils de vida dels adolescents i el desenvolupament social i emocional d'aquest grup. L'estil parental i el tipus de comunicació en la família moderen el tipus de consum i impacte que Internet té en els adolescents. Les relacions intrafamiliars positives redueixen la possibilitat de comportaments problemàtics a Internet (Ispa *et al.*, 2013; Jiménez, de Ayala-López, García, 2013; Noll *et al.*, 2013; Wisenblit, Priluck, Pirog, 2013).

Cal treballar amb les famílies, en

entorns escolars i comunitaris, per desenvolupar programes preventius, de tipus socioeducatiu, com es fa amb els programes d'enfortiment familiar, com el Programa de Competència Familiar. Es tracta de programes de llarga durada (més de tres mesos) que treballen amb adolescents i els seus pares. D'altra banda, cal aconseguir millorar els programes d'educació afectiu-sexual, ampliant la seva perspectiva a les relacions interpersonals, des dels 10 o 11 anys. Per descomptat s'ha d'integrar la perspectiva de les tecnologies de la comunicació. Un programa d'educació afectiu-sexual que s'oblidi d'Internet està fora del món adolescent.

Un exemple d'aquest enfocament, més explícit que el Programa de Competència Familiar, es troba en experimentació als Estats Units, desenvolupat a Boston. En aquest programa els educadors sexuals parteixen de la premissa que la majoria dels adolescents veu pornografia. En comptes de fer creure que arruïnaran les seves vides, els ensenyen a analitzar-la per ajudar-los a formar-se idees pròpies sobre el sexe, el plaer, el poder i la intimitat. S'anomena, de manera reduïda, «Alfabetització Porno». Aquest curs, el nom oficial del qual és «La veritat sobre la pornografia: programa educatiu d'alfabetització porno per a estudiants de batxillerat dissenyat per reduir la violència sexual i en les relacions», és un mòdul afegit recentment al programa Start Strong,

un programa de treball amb famílies que inclou els fills i que s'aplica a l'extrem sud de Boston, finançat per l'agència de salut pública de la ciutat. Nois i noies, estudiants de batxillerat, seleccionats prèviament, hi assisteixen cada any; provenen de centres públics de secundària de Boston i també de col·legis religiosos. Durant gran part de l'any, els adolescents aprenen sobre les relacions saludables, les relacions violentes i temes relacionats amb la comunitat LGTBI, mitjançant debats grupals, jocs de rol i altres exercicis.

Durant aproximadament dues hores a la setmana, durant cinc setmanes, els estudiants de secundària formen part de l'Alfabetització Porno; el propòsit és que quan vegin pornografia siguin més madurs i crítics en analitzar com la pornografia presenta el gènere, la sexualitat, l'agressió, el consentiment, les diferències ètniques, el sexe homosexual, les relacions interpersonals i la imatge corporal.

El programa d'Alfabetització Porno va començar el curs 2016-2017 i és una experiència, en el marc d'un estudi pilot liderat per Emily Rothman, professora adjunta de la Facultat de Salut Pública de la Universitat de Boston, que ha dirigit molts estudis sobre la violència en les relacions interpersonals, com també de l'ús de la pornografia per part dels adolescents. Rothman ha dissenyat un currículum que evita espantar els joves

fent-los creure que la pornografia és addictiva o arruïnarà les seves vides i les seves relacions, a més de pervertir la seva libido, sinó que s'ha centrat en el fet que la majoria dels adolescents veuen pornografia, la seguiran veient i serà impossible evitar-ho. Per tant, adopta l'enfocament que ensenyar-los a analitzar el que veuen és molt més efectiu que només desitjar que els adolescents visquin en un món sense porno. Es tracta d'un estudi pilot; cal veure els resultats que ofereix a mig termini.

Altres opcions molt interessants, tot i que encara no disposen d'avaluació, són les que es basen en el desenvolupament de pornografia amb un enfocament educatiu, orientades a donar resposta a la curiositat dels adolescents. La pàgina desenvolupada per un grup de professionals de València es presenta com «el primer projecte educatiu a nivell mundial de coneixements i experiències sexuals, ensenyats de manera explícita i sense tabús. Està liderat per professionals de la psicologia i la sexologia que supervisen la validesa tècnica de tots els seus continguts» (Pornoeducativo, 2018). La veritat és que al llarg dels últims anys hem insistit en la necessitat de disposar d'opcions com aquesta. La revisió de continguts ofereix moltes possibilitats, en els propers anys veurem els resultats que obté.

Conclusions

Com s'ha pogut comprovar, sembla possible mantenir quatre de les cinc hipòtesis plantejades, en especial sabem que la primera hipòtesi s'ha contrastat plenament. El consum de nova pornografia entre els homes és superior al consum entre les dones, també consumeixen més temps que les dones. No es pot saber si aquest resultat es mantindrà en el temps o s'equilibrarà amb l'aparició d'altres modalitats de pornografia destinades al consum femení. Les dimensions del mercat de la pornografia, així com els grans interessos comercials que oculta, fan pensar que aquest equilibri (augmentant-ne el consum, mitjançant la incorporació massiva de les dones) segurament és l'objectiu dels qui es beneficien d'aquest mercat. És a dir, la pornografia femenina és un mercat que les organitzacions capitalistes que generen la nova pornografia no obliden.

En qualsevol cas, com que un dels interessos amb els quals es relaciona la pornografia és el del consum de prostitució femenina, els destinataris prioritaris segueixen sent els homes, aprofundint en un model de sexualitat cisheteropatriarcal, coherent amb la dominació masculina característica del patriarcat.

Si s'accepta, com s'ha vist a l'enquesta i com es dedueix d'altres anàlisis sobre webs de pornografia, que els impactes de la nova pornografia poden ser diversos i la majoria no especialment positius, caldrà plantejar-se què es pot fer. Obrir el debat social, generalitzar, pensar i investigar el tema és fonamental, també implicar les institucions amb funcions en la socialització dels subjectes: la família i l'escola prioritàriament. Les orientacions més interessants, en aquest àmbit, no tenen a veure amb la prohibició de connectar-se a les xarxes, sinó més aviat amb un ús adequat de com connectar-s'hi. No censurar, sinó crear capacitat crítica per entendre què significa la pornografia, tractar el fenomen de la pornografia des de la perspectiva de la maduració de les relacions interpersonals, des d'una perspectiva crítica, igualitària i responsable que ha de desenvolupar-se amb el suport d'una bona informació i formació en educació sexual i afectiva.

Referències bibliogràfiques

- Aguado, T. (2018). «Otra política visual de la representación sexual: el porno feminista de Erika Lust». *Pasavento. Revista de Estudios Hispánicos I* (1), 43-60.
- Albury, K. (2014). «Porn and sex education, porn as sex education». *Porn Studies*, 1(1-2), 172-181.
- Ayres, M. M. & Haddock, S. A. (2009). «Therapists' approaches in working with heterosexual couples struggling with male partners' online sexual behavior». *Sexual Addiction and Compulsivity*, 16, 55-78.
- Bakehorn, J. (2010). «Women-made pornography». Dins R. Weitzer (ed.). *Sex for sale: Prostitution, pornography, and the sex industry* (p. 91-111). Nova York: Routledge.
- Ballester, L.; Pozo, R. i Orte, C. (2013). «La prostitución deslocalizada. Ocultación de las nuevas modalidades de violencia». Congreso Internacional sobre Violencia de Género: Intersecciones, Oñati, 10-12 de juliol de 2013. Instituto Internacional de Sociología Jurídica.
- Ballester, L.; Orte, C. i Pozo, R. (2015a). «La pornografía en internet y la ritualización de las relaciones sexuales». Dins *Aportaciones a la investigación sobre mujeres y género: V Congreso Universitario Internacional. Investigación y Género: Sevilla, 3 i 4 de juliol de 2014* (p. 845-858).
- Ballester, L.; Orte, C. i Pozo, R. (2015b). «Estudio de la nueva pornografía y relación sexual en jóvenes». *ANDULI, Revista Andaluza de Ciencias Sociales* (13), 165-178.
- Bourdieu, P. (2000). *La dominación masculina*. Barcelona: Anagrama.
- Braun-Courville, D. K. i Rojas, M. (2009). «Exposure to sexually explicit web sites and adolescent sexual attitudes and behaviors». *Journal of Adolescent Health*, 45(2), 156-162. En línia: <<http://dx.doi.org/10.1016/j.jadohealth.2008.12.004>>.
- Colom, A. J. i Ballester, L. (2016). *El mundo en el bolsillo. Pautas prácticas para educar en el buen uso del móvil*. Barcelona: Sello editorial.
- D'Orlando, F. (2011). «The demand for pornography». *Journal of Happiness Studies*, 12, 51-75.
- Döring, N. M. (2009). «The Internet's impact on sexuality: A critical review of 15years of research». *Computers in Human Behavior*, 25 (5), 1089-1101.
- Ecker, N. i Kirby, D. (2009). «International Guidelines on Sexuality Education: An Evidence Informed Approach to Effective Sex, Relationships and HIV/STI Education». *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation*, 2.

- Ferguson, C. J. i Hartley, R. D. (2009). «The pleasure is momentary... the expense damnable?: The influence of pornography on rape and sexual assault». *Aggression and Violent Behavior*, 14(5), 323-329.
- Flood, M. (2007). «Exposure to pornography among youth in Australia». *Journal of Sociology*, 43, 45-60.
- Gathem, K. von der (2015). *Cuéntamelo todo*. Barcelona: Takatuka.
- Gómez, G. C. (2016). *Valoración del éxito de la educación afectivo-sexual en adolescentes*. Madrid: tesi doctoral, Universidad Complutense de Madrid.
- Hald, G. M. i Malamuth, N. M. (2008). «Self-perceived effects of pornography consumption». *Archives of Sexual Behavior*, 37 (4), 614-625.
- Ispa, J. M.; Csizmadia, A.; Rudy, D.; Fine, M. A.; Krull, J. L.; Bradley, R. H.; Cabrera, N. (2013). «Patterns of maternal directiveness by ethnicity among Early Head Start research participants». *Parenting*, 13 (1), 58-75.
- Jiménez, A. G.; de-Ayala-López, M. C.; García, B. C. (2013). «Hábitos de uso en Internet y en las redes sociales de los adolescentes españoles». *Comunicar*, 41(21), 195-204.
- Khan, A. (2016). «Principles of Lust: A feminist porn perspective on contemporary macho, future of porn and its ever present influence on fashion and style». *Fashion, Style & Popular Culture*, 3 (3), 375-381.
- Kor, A.; Zilcha-Mano, S.; Fogel, Y. A.; Mikulincer, M.; Reid, R. C. & Potenza, M. N. (2014). «Psychometric development of the Problematic Pornography Use Scale». *Addictive behaviors*, vol. 39 (5), 861-868.
- Kornblit, A. L. i Sustas, S. (2014). *La sexualidad va a la escuela*. Buenos Aires: Edit. Biblos.
- Lust, E. (2015). *Let's Make a Porn. A Practical Guide to Filming Sex*. En línea: <<http://www.erikalust.com>>.
- Lust, E. (2018). *The Porn Conversation*. En línea: <<http://thepornconversation.org>>.
- McKee, A. (2007). «The Relationship between Attitudes towards Women, Consumption of Pornography, and other Demographic Variables in a Survey of 1,023 Consumers of Pornography». *International Journal of Sexual Health*, 19 (1), 31-45.
- Mercer, D. i Perkins, L. (2013). «Theorising sexual media and sexual violence in a forensic setting: Men's talk about pornography and offending». *International journal of law and psychiatry*, 37, 174-182.

- Mesch, G. S. (2009). «Social bonds and Internet pornographic exposure among adolescents». *Journal of Adolescence*, 32 (3), 601-618.
- Osborne, R.; Guasch, O. (comp.) (2003). *Sociología de la sexualidad*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas y Siglo XXI de España Editores.
- Owens, E. W.; Behun, R. J.; Manning, J. C. i Reid, R. C. (2012). «The impact of Internet pornography on adolescents: A review of the research». *Sexual Addiction & Compulsivity*, 19 (1-2), 99-122.
- Peter, J. i Valkenburg, P. M. (2016). «Adolescents and pornography: A review of 20 years of research». *The Journal of Sex Research*, 53 (4-5), 509-531.
- Pornoeducativo (2018). En línia: <<http://www.pornoeducativo.com>>.
- Pornhub (2018). *2017 Year in review*. En línia: <<https://www.pornhub.com/insights/2017-year-in-review>>.
- Poza, S. A. P. i Ares, L. (2011). «Sexo, poder y cine: Relaciones de poder y representaciones sexuales en los nuevos relatos pornográficos». *Revista ICONO14. Revista científica de Comunicación y Tecnologías emergentes*, 9 (3), 98-119.
- Prause, N.; Steele, V. R.; Staley, C.; Sabatinelli, D. i Hajcak, G. (2015). «Modulation of late positive potentials by sexual images in problem users and controls inconsistent with "porn addiction"». *Biological psychology*, 109, 192-199.
- Reay, B.; Attwood, N.; Gooder, C. (2013). «Inventing Sex: The Short History of Sex Addiction». *Sexuality & Culture*, 17 (1), 1-19.
- Rothman, E. F.; Paruk, J.; Espensen, A.; Temple, J. R. i Adams, K. (2017). «A qualitative study of what US parents say and do when their young children see pornography». *Academic pediatrics*, 17 (8), 844-849.
- Sullivan, R. i McKee, A. (2015). *Pornography: Structures, agency and performance*. Cambridge: Polity Press.
- Tallon-Hicks, Y. (2016). Is the Porn Brain our new Sex Educator? En línia: <<https://www.youtube.com/watch?v=IxlGFtg4Z2c>>.
- Voros, F. (2009). «The invention of addiction to pornography». *Sexologies*, 18 (4), 243-246.
- Weber, M.; Quiring, O.; Daschmann, G. (2012). «Peers, Parents and Pornography: Exploring Adolescents' Exposure to Sexually Explicit Material and Its Developmental Correlates». *Sexuality & Culture*, 16 (4), 408-427.

- Weitzer, R. (ed.) (2010). *Sex for sale: Prostitution, pornography, and the sex industry*. Routledge. New York.
- Wisenblit, J. Z.; Priluck, R. i Pirog, S. F. (2013). «The Influence of Parental Styles on Children's Consumption». *Journal of Consumer Marketing*, 30 (4), 320-327.
- Wright, P. J.; Tokunaga, R. S. i Kraus, A. (2015). «A meta-analysis of pornography consumption and actual acts of sexual aggression in general population studies». *Journal of Communication*, 66 (1), 183-205.
- Young, K. S. (2008). «Internet sex addiction risk factors, stages of development, and treatment». *American Behavioral Scientist*, 52 (1), 21-37.

Notes

1. No creiem necessari tornar a definir la pornografia, ens basem en els autors que han establert la nova conceptualització sobre el concepte: Ayres & Haddock, 2009; Flood, M. (2007); Poza, S. A. P. & Ares, L. (2011) i Sullivan & McKee (2015), entre altres.
2. No se substitueixen les filmacions, només se n'acumulen cada vegada més. Es poden trobar filmacions de fa quaranta anys en uns o altres servidors d'Internet. Un dels portals de distribució mundial gratuïta de vídeos pornogràfics, Pornhub –l'únic que fa informes públics de la seva activitat (Pornhub, 2018)–, permet fer-se una idea de les dimensions d'aquest negoci. Pornhub és la segona pàgina de pornografia més visitada del món i la 72a pàgina web més vista de qualsevol tema. El portal transmet cada dia 5.000 terabytes de vídeos (per tenir una idea del que significa n'hi ha prou de saber que Facebook processa cada dia 600 terabytes). L'any 2017 va rebre 28.500 milions de visites, és a dir, més de 3 milions per hora i unes 900 per segon. Les dimensions són astronòmiques.
3. Com es pot veure, ens situem en l'àmbit de la sociologia de la sexualitat, d'acord amb la definició d'Osborne i Guasch (2003, 5): «s'ocupa de definir què és el sexe i què no ho és, descriu quins espais i quins temps té adjudicats, quins actors l'executen i quins no, de quina manera ho fan i les raons i conseqüències socials de tot això».
4. Sis persones varen contestar «cis-gènere», sense concretar respecte de quin gènere.
5. Per tal de simplificar la presentació s'ha seleccionat una part de les qüestions estudiades.

